
KERESKEDELMI HÁBORÚK ÉS A POLITIKAI HEGEMÓNIA KÉRDÉSEI A KÍNAI–AMERIKAI KAPCSOLATOKBAN

BARANYI TAMÁS PÉTER

AJRC-Elemzések 2018E03

AJRC-Elemzések

Az Antall József Tudásközpont időszaki kiadványa

Felelős kiadó: Antall Péter

Szerkesztő: Baranyi Tamás Péter

Kiadó neve: Antall József Tudásközpont

Kiadó székhelye: 1093 Budapest, Czuczor utca 2.

A kiadó elérhetősége: 1093 Budapest, Czuczor utca 2.

Tel: +36 20 310-87-76

Email: ajtk@ajtk.hu

Web: www.ajtk.hu/kutatas

© Baranyi Tamás Péter, 2018

© Antall József Tudásközpont, 2018

ISSN 2416-1446

KERESKEDELMI HÁBORÚK ÉS A POLITIKAI HEGEMÓNIA KÉRDÉSEI A KÍNAI–AMERIKAI KAPCSOLATOKBAN

BARANYI TAMÁS¹

Bevezetés

Kína és az USA kooperatív és konfrontációs stratégiák együttesével viszonyul egymáshoz, a jövőben ennek a két elemnek az egyensúlya fogja meghatározni a globális hatalmi rend átalakulását. Ennek a hatalmi egyensúlynak egyik kulcsfontosságú eleme a szabadkereskedelmi elvekhez való hozzáállás, különösen azóta, hogy a 2008-as gazdasági világválság óta Kína egyre hatékonyabban pozicionálja magát a világkereskedelmi szabályok őreként, míg Donald Trump 2016-os megválasztása óta az USA egyre kevésbé elkötelezett a globális szabadkereskedelem ügye mellett.

Először a geoökonómia fogalmát és eszköztárát kell elemeznünk, majd a transz-csendes-óceáni partnerség felmondásával bemutatni egy kérdést a gyakorlatban. Végül a két ország nagyhatalmi vízióira, a kínaiak által szorgalmazott „övezet és út kezdeményezésre”, illetve az amerikai „csendes-óceáni évszázadra” és annak variációira fogunk kitérni. Ez utóbbi során megpróbáljuk felmérni, hogy milyen forgatókönyvek lehetségesek a két kontinens közötti kereskedelem alakulásában és ebből következően a nemzetközi rend struktúrájában.

3

Geoökonómia és szabadkereskedelem

Bár az 1990-es évek óta egyre gyakoribb használatban van, a geoökonómia fogalma koránt sincs olyan elméleti háttérrel felépítve, mint például a geopolitika vagy a politikai földrajz. A szó egyik első használója és népszerűsítője Edward Luttwak amerikai politológus volt, aki szerint a geoökonómia az ősi fegyveres konfliktusok új, gazdasági eszközökkel történő folytatása.² A szemléletet később a Clinton-kormányzat új, hidegháború vége után felvázolt nemzetbiztonsági stratégiája terjesztette el még jobban, még ha kicsit más értelemben is. A politika szintjén a versengést ugyanis felváltotta az együttműködés egy olyan rendszerben, ami folyamatosan

¹ A szerző az Antall József Tudásközpont kutatási vezetője.

² Bernek Ágnes: 21. századi geopolitikai stratégiák – Az ortodox geopolitika újjászületése és az egyre fokozódó biztonsági kockázatok. *Nemzetbiztonsági Szemle*. 2014/3. 25.

növekszik (*enlargement*), és egyre több szereplőt von be a nemzetközi liberális rendszerbe (*engagement*). A „rendes” országok közötti háborúk, és ezzel együtt a klasszikus stratégiai és geopolitikai tanulmányok lényegében delegitimálódtak, és mindenki egy új korszak eljövételéről beszélt, ahol „a történelem véget ért”, és „nincs két olyan ország, ahol lenne McDonald’s, és valaha háborút viseltek volna egymás ellen”. Nem volt minden nehézség nélkül a Clinton-kormányzat számára, hogy ebben a környezetben felállítsák a saját Nemzetbiztonsági Tanácsukat, de minden további nélkül felállították a Nemzetgazdasági Tanácsot.³

A geoökonómia nehezen meghatározható diszciplína, eredete és köznap használata pedig tovább bonyolítja a képet. Sokan úgy hivatkoznak rá, mint olyan tevékenységre, mely során geopolitikai eszközöket kereskedelmi érdekek védelmére használnak fel, míg mások éppen arra, ahogy a nemzetállamok kereskedelmi előnyök és a gazdasági erővonalak fenntartása révén hajtanak maguk számára geopolitikai előnyöket.⁴ Létezik továbbá offenzív és defenzív értelmezés is: egyesek, például Luttwak szerint a nemzetek harcolnak a minél nagyobb világpiaci részesedésért. Ahogy a 21. század változásai folyamatosan „szorítják ki” a területi-katonai aspektust, úgy nyer egyre inkább értelmet egy-egy terület tőke és gazdasági dominancia révén történő uralása. Mások, így a francia Pascal Lorot inkább defenzív értelmezést nyújtanak, miszerint az államok olyan stratégiákat dolgoznak ki, melyek megvédik a saját nemzetgazdaságukat, vagy annak bizonyos ágazatait.⁵ További fontos kérdés, hogy a geoökonómiának van-e sajátos, a geopolitikától és a klasszikus hatalmi politikától eltérő teleológiája, vagyis megváltozik-e a konfliktusok célja és módja azáltal, hogy gazdasági, és nem katonai-területszerzési elv alapján vívják őket. Michael Mandelbaum érve szerint: „A politika középpontjában a hatalom áll, míg a gazdaság célja a vagyon. A hatalom magától értetődően mindig véges. A hatalomért való versengés tehát kompetitív, zéró összegű játszmában történik. [...] A vagyon ezzel szemben nem véges dolog, melynek eredményeképp a gazdaság pozitív összegű játszma.”⁶ Mandelbaum jól csengő megállapítása azonban adottnak veszi, hogy a hatalom véges, ami kissé absztrakt következtetés, különösen azzal az ellentéppárral, hogy a vagyon nem, hiszen végső soron mindkét fogalom emberi konstrukció, melynek egyaránt határt szab az emberi percepció és a Föld erőforráskészlete. Másrészt nem veszi figyelembe

³ Baranyi Tamás Péter: *Geoconomics: The Democratic Blueprint in Historical Perspective*. COJOURN – *Corvinus Journal of International Relations*. 2016/2. 45–52.

⁴ Robert D. Blackwill–Jennifer M. Harris: *War by Other Means. Geoconomics and Statecraft*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, 2016. 19–20.

⁵ Bernek Ágnes: *Geopolitika és/vagy geoökonómia – a 21. század világgazdasági és a világpolitikai folyamatainak összefüggései. Geopolitika a XXI. században*. 2010/1. 34–36.

⁶ Blackwill–Harris, 6.

azt sem, hogy a gazdaság szereplőit nem feltétlenül elégíti ki az egyre gyarapodó vagyon, hanem esetleg más, nem gazdaságilag definiált javakra is szert kívánnak tenni: például gazdaságuk nagyobb biztonságára, más gazdaságokkal való minél mélyebb összefonódásra, vagy akár hírnévre, presztízsre, a többiek feletti hatalomra. Ezen felül egy gazdasági szereplő sem feltétlenül viselkedik racionálisan: még ha a gazdaság jobban meg is felel egy pozitív összegű játék játékszabályainak, a játékosok akkor sem feltétlenül játsszák akként. Úgy tűnik tehát, hogy a geoökonómia megközelítését nacionalista és internacionalista irányzatokra is fel lehet osztani, aszerint, hogy a szereplők elhiszik vagy sem, hogy a versengés teljes mértékben együttműködéssé alakult-e a 21. század változásai nyomán.

Berneke Ágnes kutatási során arra a megállapításra jutott, hogy a geoökonómia nem önálló diszciplína, hanem a geopolitika része, a politika és a tér kapcsolatának gazdasági elemzése, melyben a gazdaságinál is döntőbb a területi szemlélet. Megfogalmazása szerint a geoökonómia a geostratégiák gazdasági eszközökkel történő megvalósítása és e megvalósítás lehetőségeinek kutatása, prognosztizálása. Berneke Ágnes elméleti kerete alapján tehát a korábban vázolt különböző rétegeket egyként lehet vizsgálni, mint egy-egy geostratégia ökonómiai taktikáját. Így tehát a geoökonómia nem önmagában defenzív vagy internacionalista, hanem van például defenzív vagy internacionalista geoökonómiai stratégia.⁷

A „szabadkereskedelem”, vagyis a kereskedelmi szabályozások és védővámok eltörlése, a nemzetállam szabályozó (és korlátozó) szerepének leépítése különleges helyet foglal el az így meghatározott geoökonómia eszköztárában. David Baldwin princetoni politológus szerint: „A szabadkereskedelmi politikát logikusan tekinthetjük az államközi politika eszközének, sőt, annak is kell tekintenünk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a laissez-faire liberalizmus gazdasági doktrínájának hívei maguk is így látták volna a szabadkereskedelmet, legalábbis biztosan nem a 20. században.”⁸ A szabadkereskedelmi politika nemcsak gazdasági vízió, hanem szigorú politikai mérlegelés eredménye: a kereskedelem korlátatlanságával azok a nemzetállamok járnak igazán jól, akik immunisak a gazdasági verseny legkárosabb következményeire, és akik politikai „jogokat” harcoltak ki a rendszer felügyeletére. Történetileg mind a Brit Birodalom, mind az Egyesült Államok számára meghatározóvá vált a szabadkereskedelem, sőt, annak unilaterális rákényszerítése más nemzetekre. A Brit Birodalom 1840-ben állt át a szabadkereskedelem koncepciójára, mely hozzásegítette a világ legfontosabb piacainak uralásához, amíg a manufaktúraipara mindenki más fölött állt. Ezt úgy fejezték ki, hogy „Anglia a világ műhelye”. Az Egyesült Államok,

⁷ Berneke, 37–38.

⁸ Blackwill–Harris, 7.

mely maga is károsként élte meg a brit kereskedelempolitikát,⁹ kettős játékot játszott, hiszen védővámokkal védte saját iparát, elfogadva a fejlett Nyugat-Európa szabályait, Kelet felé azonban a szabadkereskedelmet hirdette.¹⁰ 1890 környékén, miközben Nagy-Britannia, elveszítve komparatív előnyeit, protekcionista politikára fordult, az Egyesült Államok végleg elkötelezte magát a szabadkereskedelem mellett, amit az 1920–30-as években mind Ázsiában, mind Európában támogatott, majd 1945 után az egész nyugati világban normatív alappá tett. Voltak, akik már a korai szabadkereskedelmi hévben meglátták a veszélyt. A konzervatív gondolkodó, Henry Adams például támogatta a „nyitott kapuk elvét” Kínában, és átlátta az előnyeit, de azt is látta, hogy egy ilyen szabad rendszer („amerikai rendszer”) középpontja a rendszer természetéből fakadóan folyamatosan változásban volna. Ez egy ideig csak az USA-n belüli változást jelentene, de idővel a világkereskedelem és az „amerikai rendszer” középpontja egészen más vidékekre is áttevődhetne, legnagyobb valószínűséggel Kínába. Ebben a megfogalmazásban már benne van a szabadkereskedelem egyik legfontosabb dilemmája, méghozzá több mint száz évvel a globalizáció mostani hulláma előtt.¹¹

A jelenlegi kínai–amerikai viszony egyik meghatározó problémája épp a kereskedelem szabadságát érinti, hiszen jelenleg Amerika az a hatalom, mely félti komparatív előnyeit, egész elsorvadt gazdasági szektorokat szeretne revitalizálni, Kínát és a többi feltörekvő hatalmat pedig a kereskedelmi játékszabályok „megkerülésével” vádolja. A dolgozat a transz-csendes-óceáni partnerség (TTP) amerikai tervét és leállítását veszi alapul, és a következő kérdésekre keresi a választ:

1. A TTP leállítása egyedi jelenség volt, vagy tendencia?
2. Amennyiben tendenciáról beszélünk, vajon Amerika minden fronton elmozdul a protekcionizmus felé, vagy csak Ázsia tekintetében?
3. Mit jelent Amerika és Kína globális stratégiája számára egy potenciális amerikai protekcionista politika kibontakozása?

A transz-csendes-óceáni partnerség és az USA politikája

2017. január 23-án Donald Trump elnök egyik első intézkedése a tárgyalás alatt álló szabadkereskedelmi szerződés, a transz-csendes-óceáni partnerség (TPP) felmondása volt. Bár a TPP-t a Kongresszus nem hagyta

⁹ John Gallagher–Ronald Robinson: The Imperialism of Free Trade. *The Economic History Review*. 1953/1. 1–15.

¹⁰ Robert Whaples: Were Andrew Jackson's Policies „Good for the Economy”? *The Independent Review*. 2014/4. 545–558.

¹¹ Paul A. Bové: To Make a Way: Telling a Story of US–China Union through the Letters of Henry Adams and John Hay. In: *Narratives of Free Trade: The Commercial Cultures of Early US–China Relations*. Szerk.: Kendall Johnson. Hong Kong University Press, Hong Kong, 2012. 152–153.

jóvá, Barack Obama elnök kereskedelempolitikájának középpontjába tette, és sokáig az amerikai érdekek megújításaként tekintettek rá. Trump elnöki rendelettel visszalépett az egyezménytől, ami ugyan nem jelenti azt, hogy a Kongresszus később ne fogadhatná el, vagy térhetne rá vissza, de az elnök ezzel a lépéssel gyakorlatilag levette a kérdést a napirendről.¹²

Az USA stratégiáját a 19. században a szabadkereskedelem Ázsia felé való terjesztése, belső piacainak pedig az angoloktól való megvédése jellemezte. Sokan kimutatták már, hogy a 19. századi Monroe-elv és a „nyitott kapuk elve” hogyan vezetett el a gazdasági liberalizmus 20. századi politikájához.¹³ Donald Trump megválasztása azonban megtörni látszott az USA egyre bővülő szabadkereskedelmi megállapodásainak lendületét. Már a választási kampányban is gyakran vádolta Kínát (és Mexikót) a kereskedelmi szabályok áthágásával, a jüan árfolyamának mesterségesen magas tartásával, a Népköztársaságnak a WTO-ba való felvételét pedig „a világtörténelem legnagyobb munkahelylopásának titulálta”. Trump arra hivatkozott, hogy politikájával a többség akarátát érvényesíti, miközben a közvélemény-kutatásokból inkább az derül ki, hogy az amerikaiak továbbra is bíznak a szabadkereskedelmi egyezményekben, bár a gazdaságra gyakorolt negatív hatásait nagyon is elutasítják.¹⁴ Ebből azt a két következtetést lehet levonni, hogy a szabadkereskedelmi megállapodás még mindig a gazdasági és politikai nagyhatalmiság egyfajta jelképének számít az amerikaiak számára. A másik következtetés szerint viszont megfelelően csatornázva, nem az elvet, hanem a munkahelyek elvesztését, bizonyos iparágak leépülését célozva, hatékony belpolitikai fegyver lehet a TTP és más szabadkereskedelmi szerződések támadása. Így alakulhatott ki olyan hangulat az USA-ban a választások előestéjén, hogy mindkét mainstream párt jelöltje a TTP ellen foglalt állást. Hillary Clinton azt mondta, hogy nem fog semmilyen egyezményt támogatni, mely sértheti az amerikai munkavállalók érdekeit, illetve elismerte, hogy az egyezmények által ígért „rózsaszín forgatókönyvek” egyszerűen nem váltak be. A gazdasági szakemberek közben azonban a „biciklielméletet” hozzák fel, miszerint az USA már nem tud visszahátrálni a multilaterális kereskedelmi egyezmények előtti korszakba, így, ha nem akarja, hogy teljesen „feldőljön a bicikli”, akkor előrefelé kell hajtania.¹⁵

¹² Peter Baker: Trump Abandons Trans-Pacific Partnership, Obama's Signature Trade Deal. *New York Times*. 2017. január 23. <<https://www.nytimes.com/2017/01/23/us/politics/tpp-trump-trade-nafta.html>> Hozzáférés: 2018. július 20.

¹³ Tony Smith: National Security Liberalism and American Foreign Policy. In: *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*. Szerk.: Michael Cox–G. John Ikenberry–Takashi Igonuchi. Oxford University Press, Oxford, 2000. 90–91.

¹⁴ Pálmai Zsolt: Amerika hangja. Donald Trump és a külkereskedelem. *AJRC-Elemzések*. 2016/9. 4–9.

¹⁵ Dan Roberts–Ryan Felton: Trump and Clinton's Free Trade Retreat: A Pivotal Moment for the World's Economic Future. *The Guardian*. 2016. augusztus 20. <<https://www.theguardian.com/us-news/2016/aug/20/trump-clinton-free-trade-policies-tpp>> Hozzáférés: 2018. július 20.

Kétségtelen, hogy az amerikai emberek, bár filozófiailag nem ellenzik a szabadkereskedelem intézményét, mégis nagyon érzékenyek annak káros hatásaira. A TTP-ellenesség felkarolása tehát egyértelmű belpolitikai előnyökkel jár, olyannyira, hogy sokan azt is állítják, nincs is több a jelenség mögött.¹⁶ Mások azonban úgy vélik, hogy az USA elmúlt néhány évtizedes kereskedelempolitikája valóban nagy társadalmi, sőt, gazdasági károkat okozott. Peter Navarro, Trump egyik kereskedelmi főtanácsadója, a *Death by China (Kína általi halál)* című könyv szerzője régóta annak a szószólója, hogy egyrészt a Kínával fennálló kereskedelmi egyensúlytalanság, másrészt a multilaterális egyezmények merevsége az oka az USA relatív versenyképességi hanyatlásának.¹⁷ Mások arra hívják fel a figyelmet, hogy az említett társadalmi-gazdasági problémákat a szabadkereskedelemtől való visszalépés csak rövid távon stabilizálja, hosszú távon akár még rosszabbá teheti őket. Az ilyen írásokban azonban kétségkívül észrevehető némi doktriner ragaszkodás a szabadkereskedelem eszméjéhez, ami nélküli a gyakorlati hibák önértékükön való elismerését.¹⁸

A Trump-féle döntés szimbolikus és határozott volt: az új elnök első munkanapján, teátrális díszletekkel hozott döntést a TPP-ről. A konkrét belpolitikai hasznon túl – melyeket nem az első nap, hanem éppen a kampányidőszakban kell maximalizálni – úgy tűnik, hogy a multilaterális kereskedelmi egyezmények elleni fellépés tendenciaszerű lesz a Trump-kormányzat működése alatt. Nemcsak a TPP került ugyanis le a napirendről, hanem súlyosan megrendültek a transzatlanti kereskedelmi és befektetési partnerség (TTIP), vagyis az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti szabadkereskedelmi egyezmény esélyei is.¹⁹ Sőt, a döntés tendenciózus jellege mellett érv az is, hogy a téma vitatott kérdés más országokban is: a kanadai-európai CETA-egyezmény szintén heves viták tárgya volt, akárcsak Nagy-Britannia Európával és a világ többi részével fennálló kapcsolata a Brexit után. London, mely nehezen viselte „a javak, a tőke, a szolgáltatások és a munkaerő szabad vándorlását”, részben azzal az igénnyel döntött az EU-ból való kilépés mellett, hogy „visszaszerezze az irányítást”, ahogy az egyik kampányszlogen hangzott. A Brexit-népszavazás másnapja óta kérdés azonban, hogy az EU-val

¹⁶ Pálmai, 8–9.

¹⁷ Danny Vinik: What Peter Navarro Gets Right on Trade. *Politico*. 2017. október 18. <<https://www.politico.com/agenda/story/2017/10/18/what-peter-navarro-gets-right-on-trade-000553>> Hozzáférés: 2018. július 20.

¹⁸ Sean O'Grady: By Scrapping TPP and TTIP, Trump Has Boosted American Jobs in the Short Term – And Destroyed Them in the Long Term. *The Independent*. 2017. január 24. <<https://www.independent.co.uk/voices/donald-trump-trade-deals-tpp-ttip-american-business-workers-boost-short-term-destroy-long-term-a7543706.html>> Hozzáférés: 2018. július 20.

¹⁹ Sebastian Dullien: Commentary Trump's Poisoned TTIP Chalice. *Commentary. European Council on Foreign Relations*. 2017. április 28. <https://www.ecfr.eu/article/commentary_trumps_poisoned_ttip_chalice> Hozzáférés: 2018. július 20.

fennálló kedvező kereskedelmi kapcsolatok nélkül hogyan fog prosperálni a brit gazdaság, illetve milyen más forrásokból próbálják majd pótolni a Brexit miatt kiesetteket. Jelenleg is fontos kérdés, hogy vajon része maradhat-e az európai közös piacnak Nagy-Britannia, és ha nem, vajon könnyebben köt-e majd más országokkal – Indiával, Japánnal, Új-Zélanddal, Ausztráliával – szabadkereskedelmi megállapodásokat. Úgy tűnik, a szabadkereskedelem eszméje ebben a viszonylatban is része maradt a nagyhatalmiság díszleteinek, ugyanakkor a konkrét problémák miatt a valaha nagyobb befolyással bíró országok – USA, Nagy-Britannia – joggal érzik úgy, hogy a korábbiakhoz viszonyítva sokkal kevesebb beleszólásuk van a globális kereskedelem alakulásába.²⁰

Szabadkereskedelem mint geoökonómiai vízió

Úgy tűnik tehát, hogy Trump visszalépése a TPP-től nem egyszeri esemény volt, hanem egy hosszabb folyamat része, mely nemcsak az Egyesült Államokra, hanem akár a legfejlettebb államok egy részére is kiterjedhet. Első megközelítésben sokak számára az 1920–1930-as évek európai autarkias rendszerei, a gazdaságilag életképtelen államok világháborúvá duzzadó konfliktusai kínálták magukat analógiaként.²¹ A multilaterális szabadkereskedelmi rezsimek visszaszorulása és az autarkias gazdaságok között azonban nem közvetlen az átmenet, sőt, lehet nyitott és kooperatív gazdaságokat anélkül is fenntartani, hogy nagy földrajzi távolságokat kötnénk össze szabadkereskedelmi szabályozással. A kereskedelmi szabályozásnak, a gazdasági befolyásolásnak és a geopolitikai erőkitetésnek azonban egyértelmű összefüggései vannak, melyek következtében meglehet, hogy ha egy nagyhatalom visszalép a világpiacon folytatott versenyből, akkor egyben visszalép attól is, hogy nagy térségekre terjessze ki katonai-politikai nyomásgyakorlási eszközeit. Kérdés, hogy értelmezhetőek-e az Egyesült Államok lépései egy belső megerősítési programként, ahhoz hasonlóan, ahogyan Nagy-Britannia is óvatosabb lett szabadkereskedelmi politikájában 1890 után, és birodalmi védővámokat vezetett be, hogy pozícióit megerősítse.

A 2008-as gazdasági világválság óta az Egyesült Államok relatív meggyengülése a nemzetközi közbeszéd középpontjába került. Az amerikai stratégiai szerzők egész sora próbált meg olyan írásokkal előállni, melyek a relatív hanyatlás okát vizsgálják, és próbálnak rá gyógyírt adni. Wes Mitchell és Jakub Grygiel például abban látták a visszaszorulás okát, hogy

²⁰ Liam Fox: A Free-Trading Britain Can Prosper after Brexit. *Financial Times*. 2017. november 11. <<https://www.ft.com/content/b913db84-c623-11e7-b30e-a7c1c7c13aab>> Hozzáférés: 2018. július 20.

²¹ O'Grady.

az Obama-kormányzat magára hagyta hagyományos szövetségeseit.²² Henry Kissinger úgy vélte, hogy az USA-nak továbbra is meghatározó erőnek kell maradnia, de ezt csak a másokkal – főleg Kínával – való kiegyezés útján teheti meg.²³ Mások arra hívták fel a figyelmet, hogy az Obama-kormányzat világosan érzékelt az „amerikai birodalom” túlterjeszkedését, és erre válaszul, ahol csak lehetett, a „bölcs nem cselekvés” módját választotta. A csendes-óceáni térségben különösen fontos volt a dominancia megerősítése a feltörekvő Kínával szemben. Ezt először „Ázsia felé fordulásnak” (*pivot to Asia*), majd az európaiak aggodalmai nyomán inkább „kiegyensúlyozásnak” (*rebalancing*) nevezték. Bár az elképzelést Obama külpolitikai örökségének szánták, nem vált igazán sikeressé.²⁴

Ehhez az Obama-féle passzivitáshoz csak hozzájárult a Trump-kormányzatnak a globális problémáktól való visszahúzódása, különös tekintettel a szabadkereskedelmi egyezményekre. Trump emellett az amerikai külpolitikai hagyományok közül a leginkább talán a „jacksoni demokrata” tradíciókra épít, melynek kimondott célja az önerő pragmatikus maximalizálása, a nemzetközi ügyekkel szembeni mozgáster fenntartásának szükségessége, és az általános gyanakvás a megtévesztéssel szemben. Trump nemcsak a kereskedelemben jelenlévőnek vélt „becstelen viselkedésnek” üzent hadat, hanem azoknak a szövetségeseinknek is, akik az USA pénzén kívánják megvédeni magukat.²⁵ Vajon valóban jacksoni külpolitikáról, és az amerikai érdekek restrukturálásáról beszélhetünk a megváltozott nemzetközi környezetben?

Vannak, akik úgy érvelnek, hogy igen. George Friedman geopolitikai elemző például úgy véli, hogy a trumpi külpolitika igenis koherens és innovatív. Elképzelése szerint Trump abból az egyszerű tényből indul ki, hogy a világgazdasági folyamatok elmúlt 20–30 évben bekövetkezett fordulata nem az Egyesült Államoknak kedvezett, hiszen nyilvánvalóan relatív súlyvesztés következett be. Ezzel szemben Kína nettó nyertese volt az elmúlt időszak folyamatainak, hiszen szinte páriaállamból, amit még az 1970-es években sem ismert el az országok többsége, a nemzetközi rendszer meghatározó szereplője, sok európai és amerikai ország fő hitelezője lett. Mindeközben Friedman szerint az sem világos, hogy a dogmatikus szabadkereskedelem valóban olyan kedvező hatású, mint ahogy azt a közmegegyezés tartja. A problémák számbavétele után már nem biztos. Hozzáteszi, hogy azt kell megvizsgálni, hogy a multilaterális egyezmények

²² Wes Mitchell–Jakub Grygiel: *Nyugtalan határvidék*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2018.

²³ Henry Kissinger: *Világrend*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.

²⁴ Magyarics Tamás: „Don't Do Stupid Stuff.” Barack Obama realista internacionalista külpolitikája. *Külgügyi Szemle*. 2017/5. 5, 17–18.

²⁵ Michael Clarke–Anthony Ricketts: Donald Trump and American Foreign Policy: The Return of the Jacksonian Tradition. *Comparative Strategy*. 2017/4. 370–372.

vajon a jövőben is olyan fontos részei lesznek-e a nemzetközi rendszernek, mint eddig, és vajon a szabadkereskedelem eszméje továbbra is fontos marad-e. Friedman úgy gondolja, hogy napjainkra mindezek meglehetősen anakronisztikussá váltak, és helyüket a praktikusabb, a problémákat egy-egy specifikus alapon rendező kétoldalú szerződések rendszere fogja átvenni.²⁶ Ha ugyanis a multilaterális és kereskedelmi egyezmények kora általában véve lejárt, akkor az USA nem retrográd és defenzív politikát folytat, hanem éppen először áll át egy teljesen új rendszerre. Logikus volna, hogy a világgazdaságban döntő szerepet játszó USA és Nagy-Britannia az a két ország, mely először dönt úgy, hogy „nem hagyja magát” a multilaterális kereskedelem által befolyásolni egy olyan helyzetben, ahol komparatív előnyei már nem annyira érvényesek. Friedman egy másik cikkében azt állítja, hogy a G-20 tagjai szintén használnak protekcionista eszközöket, amikor érdekeik úgy kívánják, az USA csak egyértelművé teszi ezt retorikájában, így megfosztva a szabadkereskedelmet a korábban élvezett ideológiai előnytől. A 2017 márciusában tartott hamburgi G-20 csúcson az USA többek között azt is elérte, hogy a zárónyilatkozatból vegyék ki a szabadkereskedelem melletti állásfoglalást. Ha az USA még el tudja érni, hogy a globális kereskedelemben az ő szabályai szerint játszanak, akkor a protekcionizmusnak nem is rosszak az esélyei.²⁷

Nem mindenki olyan optimista azonban, mint George Friedman. A Washington Post egyik cikkében Michael Pettis közgazdászt kérdezték ugyanebben a témában, aki úgy látja, a Trump-kormányzat nem jól azonosítja a problémát. A kínaiakkal fennálló kereskedelmi deficit ugyanis azt is jelenti, hogy kínai pénz és befektetés áramlik az országba, ami megszűnne, ha „a 19. századi módszerrel”, vagyis a vámok növelésével és a szabályozás szigorításával válaszolnánk rá. Pettis szerint a deficit csak egy adottság, de nem mindegy, milyen körülmények között teszünk rá szert.²⁸ A republikánus külpolitikai elemző, Phil Levy szerint a TPP-től való visszalépés még rendben van, de nem világos, hogy mi jöhet helyette, a kétoldalú kereskedelmi szerződések egyértelműen túl bonyolultak és nehézkesek, a visszalépés pedig rombolta az USA szavahihetőségét. Emellett úgy véli, hogy a TPP geopolitikai szempontból is szinte helyrehozhatatlan károkat

²⁶ George Friedman (2016): Free Trade, Politics, and the Wealth of Nations. *Geopolitical Futures*. 2016. augusztus 1. <<https://www.mauldineconomics.com/this-week-in-geopolitics/free-trade-politics-and-the-wealth-of-nations>> Hozzáférés: 2018. július 20.

²⁷ George Friedman (2017): Free Trade and the G-20. *Geopolitical Futures*. 2017. március 11. <<https://geopoliticalfutures.com/free-trade-g-20/>> Hozzáférés: 2018. július 20.

²⁸ Ana Swanson: The Trade Deficit with China is a Problem – But Not for the Reason Trump Thinks. *Washington Post*. 2017. április 7. <<https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2017/04/07/the-trade-deficit-with-china-is-a-problem-but-not-for-the-reason-trump-thinks>> Hozzáférés: 2018. július 20.

okozott.²⁹ Kína minden bizonnyal szívesen tölti be azt a – vélt vagy valós – űrt, amit az USA hagyott a globális kereskedelem szabályozásában.³⁰ Kína az utóbbi években egyre inkább magabiztos nagyhatalomként lép fel, a globális kérdések kezelésében is kezd vezető szerepet játszani. Magát ma már a szabadkereskedelem és a globális felmelegedés elleni küzdelem élharcosaként állítja be: Hszi Csin-ping államelnök-pártfőtít-kár 2017 eleji davosi beszédében nem kevesebbet állított, mint hogy Kína a globalizáció és a szabadkereskedelem legfőbb védelmezője kíván lenni. Mindezt egy ideje Hszi hatalmának Mao óta példátlan megnövekedése kíséri, amit aláhúzott a Kínai Kommunista Párt XIX. Kongresszusa is.³¹ Itt elhangzott beszámolója szerint Hszi Csin-ping kijelentette: a most kezdődő új korszakban Kína „napról napra közelebb kerül a világ színpadának központjához”, s a 21. század közepére „vezető globális hatalom lesz az össznemzeti erő és a nemzetközi befolyás tekintetében”.³² Salát Gergely sinológus az amerikai visszahúzóds és a megnövekedett kínai önbizalom kombinációját tömören így foglalta össze: „A kínaiak tapsolnak örömeükben, nem hiszik el, hogy ekkora ajándékot kaptak a sorstól, mint Trump.”³³

Kétségtelen tény, hogy az USA csökkenő szerepe – akár elsősorban Trump vagy Obama, a visszavonulás vagy az objektív visszaszorulás miatt következett be – jó lehetőséget teremt Kína számára, és összhangban van a távol-keleti ország saját megnövekedett szerepéről alkotott képpel. Peking, elsősorban az új selyemút („övezet és út kezdeményezés”), valamint a 16+1 együttműködés-ként elhíresült külpolitikai iniciatívákkal arra törekszik, hogy mind retorikailag, mind a valóságban mélyreható változást idézzon elő a nemzetközi közéletben.³⁴ A nagy földrajzi felfedezések előtt a világgazdaság ütőerének számító selyemút újrafelfedezése, a kereskedelmi-geopolitikai erővonalaknak az újra ebbe az irányba való koncentrálása a kínai kül- és kereskedelempolitika kimondott célja. Az új selyemút egyfajta eurázsiai geopolitikai koncepciót rejt magába, hiszen

²⁹ Phil Levy: Trump Will Be Haunted by the Ghost of TPP. *Foreign Policy*. 2017. november 6. <<https://foreignpolicy.com/2017/11/06/trump-will-be-haunted-by-the-ghost-of-tpp-in-asia/>> Hozzáférés: 2018. július 20.

³⁰ Mireya Solis: The new geopolitics of trade in Asia. *Brookings Institution*. 2017. november 15. <<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/11/15/the-new-geopolitics-of-trade-in-asia/>> Hozzáférés: 2018. július 20.

³¹ Goreczky Péter: Mire számíthat a világ a KKP 19. Kongresszusa után? *Külügyi és Külgazdasági Intézet*, KKI 4:1. 2017/16.

³² Xi Jinping: Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era: Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, October 18, 2017.

³³ Salát Gergely: Mit akar Kína? Erős EU-t és Donald Trumpot. *azonnali.hu*. 2018. január 15. <http://azonnali.hu/cikk/20180115_salat-gergely-interju-mit-akar-kina-eros-eu-t-es-donald-trumpot> Hozzáférés: 2018. július 20.

³⁴ Angela Poh-Mingjiang Li: A China in Transition: The Rhetoric and Substance of Chinese Foreign Policy under Xi Jinping. *Asian Security*. 2017/2. 1-15.

újra összekapcsolja Európát szárazföldi úton Kelet-Ázsiával, nem mellesleg stabilizálva a közbeeső érzékeny régiókat, így a Közel-Kelet északi részét és Közép-Ázsiát.³⁵ Egyes vélemények szerint Kína azért épít ki párhuzamos politikai és gazdasági struktúrákat, hogy általuk a fennálló, eredetileg USA-vezette rendszer elemeit tudja befolyásolni. A jobb alkupozíció vonatkozik a világkereskedelem és világpolitika egészében elfoglalt kínai pozíciókra, valamint egy új eurázsiai erőter kiépítésére is.³⁶

Miközben Kína az amerikai viselkedésből eredő lehetőségeket igyekszik maximalizálni, az USA még mindig küzd azzal, hogy újradefiniálja valahogy azt a kelet-ázsiai rendet, melyben még mindig Washington képviseli az elsöprő erejű katonai-politikai dominanciát. Donald Trump 2017. novemberi kelet-ázsiai körútja során feltűnően sokszor használta az „indo-csendes-óceáni országok”, illetve az „Indo-Pacifikum” szóösszetételeket, melyeket korábban szinte csak természetföldrajzi értelemben lehetett hallani. Egy formálódó új amerikai stratégia körvonalait láthatjuk lefektetve már a szóhasználatban is, hiszen olyan „indo-pacifikus országokról” beszélt, melyek „nem függenek senkitől” (így Kínától), és gazdasági, katonai, biztonsági értelemben is az USA szövetségesei. Trump továbbá beszélt még „indo-csendes-óceáni álmról” is, ami nyilván a Peking által modellként is szorgalmazott „kínai álm” ellentétpárja. Hozzá kell tenni, hogy nemcsak Trump, hanem legfontosabb térségbeli szövetségese, a japán miniszterelnök, Abe Sinzo is egyre gyakrabban használja a kifejezést.³⁷ Ezzel az 1990-es években népszerűsített Ázsia-Pacifikum kifejezést, mely jórészt az USA-nak a hidegháború után is legitim ázsiai jelenlétét volt hivatott alátámasztani, egy új terminológia kezdte el felváltani, mely akár kimondottan is kifejezheti a kínai vízióval való szembenállást.

Összegzés

George Friedmannak abban minden bizonnyal igaza van, hogy az USA szabadkereskedelmi egyezményektől való eltávolodását annak mentén szükséges mérni, hogy mi lesz a szabadkereskedelem, a multilaterális szerződések és a globális világgazdaság jövője. Azt viszont nem tudjuk, hogy valóban visszaszorul-e, vagy csak annyi történik, hogy Kína – és más országok – veszik át a kezdeményező szerepet. Mindenesetre tény, hogy Kína egészen biztosan, az Egyesült Államok pedig valószínűleg újragondolta geoökonómiai stratégiáját, és mindkét esetben sarkalatos pontot jelent az USA-nak a TPP-től való eltávolodása.

³⁵ Eszterhai Viktor: Az egy övezet, egy út geopolitikai jelentősége történelmi távlatban. HUG – Hungarian Geopolitics. 2016/3. 6–11.

³⁶ A szerző interjúja Kusai Sándorral volt pekingi magyar nagykövettel, 2018. január 9.

³⁷ Patrick M. Cronin: Trump's Post-Pivot Strategy. *The Diplomat*. 2017. november 11. <<https://thediplomat.com/2017/11/trumps-post-pivot-strategy/>> Hozzáférés: 2018. július 20.

Míg a kínaiak jelenleg lehetőséget látnak a globális ügyek (szabadkereskedelem, klímaváltozás) melletti fellépésben, az USA-ban sokan úgy látják, végre elérkezett az önerősítés, a magunkkal foglalkozás ideje. Érdekes módon az önerősítés mellett az USA a legcsekélyebb mértékben sem mondott le globális hatalmi szerepéről, legfeljebb újragondolásra készítette a döntéshozókat.

Kérdések további kutatáshoz

Az elkövetkező évek fontos kérdése marad, hogy kibontakoznak-e tényleges kereskedelmi háborúk (trade wars) a nagyhatalmak között. Nemcsak kínai-amerikai, hanem újabban kanadai-amerikai és európai-amerikai viszonylatban is láthatók ennek nyomai. Eközben a nyugati világban megrendült a szabadkereskedelem ethosza, ami korábban csak radikális szocialista, vagy összeesküvés-elméletekben hívó jobb- és baloldali radikálisok céltáblája volt, míg a fősodor egyöntetűen támogatta, sőt, egy új történelmi korszakról beszélt, ahol már nem lesz háború, csak békés kereskedés. A szabadkereskedelmi ideológia megrendülése napjaink potenciálisan egyik fontos eszmetörténeti kérdése, ami korábban nem volt jellemző a fősodorra.

Fontos megvizsgálni, hogy az amerikai kereskedelmi háborús narratíva mennyire közgazdasági és politikai kérdés, és mennyire „gyakorlati politikai trükk”, amivel Trump nagyobb mozgásteret kíván kialakítani tárgyalópartnerével szemben, vagy a belpolitikai küzdőtéren. Hasonlóan érdekes lehet a kínai belpolitikai háttér: bár Kína a globalizáció győztese, és az engedékeny szabályozás kétségtelenül neki kedvez, a szabadkereskedelmi ideológia valójában nagyon messze áll a kínai hagyományoktól. Hasonlóan fontos lehet a különböző kereskedelmi háborús lépések célját és eredményességét politikai és közgazdasági szempontból is vizsgálni. A nemzetközi kereskedelemnek a politikában betöltött egyre fontosabb szerepét illetően tehát a következő kérdéseket szeretnénk kutatni:

1. Mi a szabadkereskedelmi ideológia meggyengülésének oka az Egyesült Államokban?
2. Mi a szabadkereskedelmi ideológia megnövekedett népszerűségének kínai háttere?
3. Melyek a folyamatban lévő vitás ügyek a WTO előtt és bilaterális szinten?
4. Kína új szabályalkotóként kíván fellépni a nemzetközi életben, vagy a meglévő struktúrákban kíván jobb pozíciót elérni? Esetleg mindkettőt párhuzamosan?
5. Mik a Trump-kormányzat kereskedelmi döntései mögött

meghúzódó bel- és külpolitikai szándékok, lobbihatások és megfontolások?

6. Milyen közgazdasági vagy politikai hasznot remélhet egy fejlett ország a „kereskedelmi háborúból”?

7. Az ipari termékek után következhet-e „kereskedelmi háború” kibernetikai téren is, vagyis az online tartalmak, szerzői jogok, és szabadalmak rendszerének most fennálló rendszerét érheti-e kihívás bármelyik oldalról?

8. Hogyan illeszkedik bele a kereskedelempolitika a hosszú távú amerikai és kínai globális politikai célokba?

9. Milyen hatással van a kínai kereskedelem- és befektetési politika az Európai Unióra?

10. Mi mindennek a magyar kereskedelempolitikai tervezésben felhasználható tapasztalata?